

MEGEMLEKEZÉS

Hoóz István (1928–2023)

Életének 95. évében, 2023. február 12-én hunyt el Hoóz István demográfus, egyetemi tanár. Hosszú és termékeny szakmai életútja során elévülhetetlen érdemeket szerzett a demográfia és a statisztika egyetemi oktatásában, a pécsi közgazdászképzés megteremtésében. Mintegy kétszáz publikációja jelent meg, többségük demográfiai témában; a demográfiai és társadalomstatisztikai jegyzeteit, tankönyveit hallgatók generációi forgatták. Az 1980-as években részt vett népesedéspolitikai eszközök kialakításán dolgozó bizottságok munkájában, és 2012-től tagja volt az MTA Demográfiai Osztályközi állandó Bizottságának.

A demográfia gyakorlatilag minden területével foglalkozott: termékenységgel, házasságkötésekkel és válásokkal, a nemzetiségekkel, a népesedéspolitikával, de a haladósággal vagy a női munkavállalással is. Több demográfia-tankönyv és átfogó mű szerzője. A következőképpen mutatta be a kutatói pályáját Zeller Gyula intézetigazgató, egyetemi tanár, a Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar dékánja a Hoóz István hatvanadik születésnapja tiszteletére készült tanulmánykötet bevezetőjében:

Egy nem könnyű tudományban, a demográfiában elért tudományos sikerei olyan szerzőt mutatnak be nekünk, aki a demográfiát, annak határait kitágította beleágyazva megállapításait a társadalmi-gazdasági folyamatokba és mindig a leginkább aktuális és problematikus aspektusból vizsgálva a dolgokat. A demográfia és a jog, a demográfia és a gazdaság viszonya foglalkoztatta és foglalkoztatja ma is, akár a cigány népességgel, akár pedig a fiatalok halandósági viszonyaival kapcsolatos gondolatait írja le. (Zeller, 1988, 1. o.)

Hoóz István a *Demográfia* folyóirat életében is fontos szerepet töltött be. Több mint három évtizeden keresztül, 1991 óta tagja volt a Demográfia szerkesztőbizottságának. A hozzájárulása szerzőként is jelentős: nyolc tanulmánya és egy könyvismertetése jelent meg a folyóirat hasábjain 1964 és 2004 között, de rendszeresen publikált a Népeségtudományi Kutatóintézet (NKI) egyéb kiadványaiban is (NKI Közlemények, Kutatási jelentések, Demográfiai Tájékoztató Füzetek).¹ Most ezen írárok rövid bemutatásán keresztül szeretnénk emlékezni Hoóz István népeségtudományi munkásságára. Három központi téma – a nemzetiségek, a népesedéspolitiká, valamint a házasságkötés és a válás – köré csoportosítva ismertetjük ezeket a közleményeket.

Tudományos érdeklődésének egyik központi témája a *nemzetiségek* helyzete volt. A térbeli elhelyezkedés, a társadalmi jellemzők és a demográfiai magatartás különbségeit társadalomtörténeti kontextusban értelmezte. Foglalkozott a romák és a különböző nemzeti kisebbségek számbavételének módszertani problémáival is, és hozzájárult a népszámlások eljárásrendjének átalakításához.

A Demográfiában megjelent első, 1964-es tanulmányában a sellyei járásban élő roma népesség születési jellegzetességeit mutatta be (Hoóz, 1964). A 1960-as évek elején a romák aránya Baranya megyében az országos átlag kétszerese volt, és a legnagyobb számban és arányban a sellyei járásban éltek, akiknek a termékenységét és az újszülöttek jellemzőit vizsgálta.

Néhány évvel később két hosszabb munkában, immár részletesebben mutatta be a pécsi és a sellyei járásban élő nemzetiségek (romák, németek és délszlávok) demográfiai sajátosságait (Hoóz, 1968, 1973), melyek az NKI és a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottságának Közleményei c. kiadványsorozatban jelentek meg, és részletes táblázatos mellékletek egészítik ki. Az első részben (Hoóz, 1964) az 1960. évi népszámlálás adatait (anyanyelv és beszélt nyelv alapján) és egy kiegészítő összeírást (külső személy besorolása) használt fel. A második részben (Hoóz, 1973) roma és nem roma anyák és újszülöttjeik jellemzőit mutatta be a sellyei járásban a tíz évvel korábbi módszer megismétlésével, ami lehetővé tette az időbeli összehasonlítást.

Hoóz professzor a nemzetiségi hovatartozás mérésének definíciós és módszertani problémáival is foglalkozott. A Demográfiában 1975-ben publikált tanulmányában (Hoóz, 1975) felvetette az anyanyelven alapuló számbavétel

---

¹ A felsorolt kiadványok teljes archívuma elérhető és szabadon letölthető az NKI weboldaláról: www.demografia.hu/hu/kiadvanyok.

problémáit. A két vagy többnyelvűség terjedése, a nyelvi asszimiláció, a politikai és területi változások következtében a bevallott anyanyelv nem (mint ahogy a censusok során bevallott nemzetiségi hovatartozás sem) megbízható mutatója a nemzetiségnek. A nemzetiségekhez tartozó népesség számának reális(abb) megállapításához az anyanyelv és a leszármazás alapján történő külső minősítést javasolta. Ezt szakértő adatgyűjtők segítségével szorgalmazta elvégezni, akik rendelkeznek megfelelő helyismerettel. Hozzátette, hogy ez a módszer csak falun alkalmazható (a nemzetiségek nagy része egyébként is ott él), ahol az őslakos népesség ismeri egymást. A fent ismertetett nemzetiségi elemzésekhez és egy 1973-as, egész Baranya megyére kiterjedő összeírásban ezt a módszert alkalmazták. A megelőző népszámlálás lakásívein jelölték be utólag a nemzetiségi hovatartozást. Ez az 1973-as összeírás több mint háromszor több németet és másfélszer több délszlávot talált Baranya megyében, mint ahányan az 1970-es népszámlálás során anyanyelvüknek vallották a németet vagy valamely délszláv nyelvet. Az önbevallás háttértényezői mellett az asszimilálódási folyamatokat (magyar anyanyelv megjelenése az azonos háztartásban élő fiatalabb generációkban, vegyes házasságok) is vizsgálta az adatok segítségével.

A fent említett 1973-as Baranya megyei nemzetiségi összeírással azonos módszertannal végzett 1980-as összeírás adatainak felhasználásával elkészült egy, a német és a délszláv lakosság demográfiai és társadalmi-gazdasági helyzetét bemutató monográfia (Hoóz et al., 1985). Ennek egyik fejezete külön is megjelent a Demográfiai hasábjain (Hoóz, 1983a). Ebben az elemzésben már kifejezetten egy kontinuum mentén vizsgálta a németek és délszlávok nemzeti identitásának (illetve az asszimilációjának) fokozatait, és kimutatta, milyen arányban és hogyan nyilvánult meg körükben az identitásvesztés.

Míg a rendszerváltás előtti tanulmányaiban a demográfia alaptémái közül a migráció kapott a legkevesebb figyelmet, 2004-ben a Demográfiában a magyar nemzetiségűek Kárpát-medencén belüli vándormozgalmának 90 évét tekintette át (Hoóz, 2004). Ez annyiban kapcsolódik a korábbi, nemzetiségekre irányuló munkásságához, hogy a magyarok szomszédos országokból történő Magyarországra vándorlása hatással van a küldő és a befogadó államok nemzetiségi összetételére. Az egykori Csehszlovákiában született Hoóz Istvánt a lakosságcsere révén személyesen is érintette ez a (kényszerű) vándorlás. A rendszerváltás utáni demográfiai kihívások fényében pedig a szomszédos országokban élő magyarság különböző célországokba történő vándorlásának lehetséges következményeit tekintette át.

Jól mutatja Hoóz István *népesedéspolitika* iránti érdeklődését az, hogy kandidátusi értekezését Magyarország két világháború közötti népesedéspolitikájáról (1966),² akadémiai doktori disszertációját pedig az európai szocialista országok népességfejlődéséről és népesedéspolitikájáról (1981) írta. Az 1980-as években a népesedéspolitikai kérdések több tanulmányában is megjelentek, melyekkel egy népesedési koncepció céljainak és eszközeinek megválasztásához, a hazai gyakorlat továbbfejlesztéséhez kívánt háttérrel és támpontokat adni (Hoóz, 1983b, 1983c, 1987, 1988). Ebben az időszakban az NKI is erőteljesen kapcsolódott a népesedéspolitikai intézkedések meghozatalához – ezt a célt szolgálta a Demográfiai Tájékoztató Füzetek kiadványsorozata is –, és az intézetben készültek az országos népesség-előreszámítások.

Hoóz István több írásában foglalkozott a népesedéspolitika lehetséges céljaival, eszközeivel, gyakorlatával és eredményességével, valamint a népesedési folyamatok és a népesedéspolitika közötti kölcsönhatással. A leíráson túl javaslatokat is megfogalmazott, melyekben mindig hangsúlyozta a stabilitás, a komplexitás és a tervszerű előkészítés fontosságát. Például az 1980-as évek elején a családi jövedelmekhez alkalmazkodó családi pótlék bevezetése mellett érvelt, amely ellensúlyozhatja a magasabb végzettségű nők alacsonyabb termékenységét, pótolhatja a kieső jövedelmüket, és „a társadalom minden rétegét érdekeltté teszi a /mérsékelt/ bővített ujratermelést biztosító termékenység vállalásában” (Hoóz, 1983b, 54. o.) A gyermekvállalás előtti keresettől függő gyermekgondozási díjat (gyed) 1985-ben vezették be.

Hoóz István demográfiai kutatásainak harmadik fontos iránya a *házasságkötés* és a *válás* termékenységi következményeivel volt kapcsolatos. A Demográfiában 1970-ben megjelent tanulmányában a házasságban élő nők különböző csoportjainak termékenységét hasonlította össze népszámlálási és mikrocenzus adatok segítségével: a férjükkel együtt élő házas, a külön élő házas, az elvált, az első házasságukban élő és a válás után újránházasodott nőket. Életkor szerint standardizált mutatók segítségével bemutatta a különélés és a válás termékenységsökkentő hatását, melyet az újránházasodás részben kompenzálni tudott.

A kiskorúak házasságáról szóló 1972-es tanulmányában a 18 évesnél fiatalabb életkorban házasságot kötők jellemzőit vizsgálta (Hoóz, 1972). Magyarországon kivételes esetben, gyámhatósági engedéllyel a 12. életévüket betöltött

---

² Hoóz István volt az első kutató, aki kandidátusi fokozatot szerzett demográfiából (Bódy, 2016, 271. o.).

kiskorúak is házasodhattak (az engedélyt csak ritkán tagadták meg). A második világháború után a 18 évesnél fiatalabbak házasságkötési valószínűsége folyamatosan növekedett, melynek következtében 1970-ben a 18 éves nők csaknem harmada már házas volt. Egy Tolna megyében végzett vizsgálat az 1959 és 1967 között kötött házasságokat vizsgálta, ahol legalább az egyik fél (szinte mindig a menyasszony) kiskorú volt. Az adatok forrásai a gyámhatósági kérelmek, az anyakönyvvezetők adatközlései, egy postai önkitöltős kérdőíves adatfelvétel és kvalitatív interjúk voltak. Az esküvő okait és a felek jellemzőit tanulmányozták, és nyomon tudták követni, hogy az esküvő utáni években hogyan alakult a pár családi életútja. Felhívta Hoóz István a figyelmet arra, hogy a korán házasodó lányok gyakran félbehagyják az iskolai tanulmányaikat, a válási valószínűségük némileg magasabb, a lakáshelyzetük azonban nem rosszabb és végül nem születik több gyermekük, mint a később házasságra lépő társaiknak.

Egy későbbi tanulmányában pedig leíró jellemzését adta, hogyan változott a népesség családi állapot szerinti összetétele 1960 és 1990 között nemek és korcsoportok szerint népszámlálási és népmozgalmi adatok alapján (Hoóz, 1995). Újdonságot jelentett a párkapcsolati és együttélési formák pluralizálódásának bemutatása: a hivatalos családi állapot ismertetése mellett az 1990-es népszámlálás alapján már kitért a különböző családi állapotúak családi állás szerinti megoszlására is, megkülönböztetve egymástól az egyedülállókat, az élettársakat és a gyermeküket egyedül nevelőket. A házasságon kívüli születések egyre terjedő jelenségéről is szót ejtett.

Murinkó Livia

IRODALOM

- Bódy Zs. (2016). A Népeségtudományi Kutatóintézet története és a népesedéspolitika a Kádár-rendszerben. *Demográfia*, 59(4), 265–300.
- Hoóz I. (1964). A cigányok születési jellegzetességei a sellyei járásban. *Demográfia*, 7(2), 230–243.
- Hoóz I. (1968). *Nemzetiségek demográfiai sajátosságai Baranya megyében*. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének és a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottságának Közleményei, 18. Budapest
- Hoóz I. (1970). A házasságok stabilitásának hatása a házas nők termékenységre. *Demográfia*, 13(1–2), 95–109.
- Hoóz I. (1972). A kiskorúak házasságáról (egy Tolna megyei vizsgálat eredményei). *Demográfia*, 15(1), 74–88.
- Hoóz I. (1973). *Nemzetiségek demográfiai sajátosságai Baranya megyében II*. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének és a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottságának Közleményei, 37. Budapest
- Hoóz I. (1975). A népesség nemzetiség szerinti számbavételének problémái. *Demográfia*, 18(1), 23–36.
- Hoóz I. (1983a). Baranya megyében élő német és délszláv lakosság nemzetiségi tudatának alakulásáról. *Demográfia*, 26(2–3), 315–329.
- Hoóz I. (1983b). *Társadalompolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitika kapcsolatai a szocialista országokban*. KSH NKI Kutatási jelentései 11.
- Hoóz I. (1983c). *A népesedéspolitika eszközei, különös tekintettel a gazdasági jellegű eszközök alkalmazásának gyakorlatára és az ezekkel összefüggő nézetekre a szocialista országokban*. KSH NKI Kutatási jelentései 14.
- Hoóz I., Kepecs J. és Klinger A. (1985). *A Baranya megyében élő nemzetiségek demográfiai helyzete 1980-ban*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Hoóz I. (1987). A népesedéspolitika néhány elméleti kérdése. *Demográfia*, 30(1), 11–26.
- Hoóz I. (1988). A népesedéspolitikai döntéseket alakító tényezők Magyarországon. In Káposztás F. (szerk.), *A népesedéspolitika elvi kérdései történeti megközelítésben és nemzetközi összehasonlításban* (46–86. o.). Demográfiai Tájékoztató Füzetek 4. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Hoóz I. (1995). A családképzés és a családfelosztás különböző formáinak alakulása. *Demográfia*, 38(1), 22–47.
- Hoóz I. (2004). A magyar nemzetiségűek vándormozgalma a Kárpát-medencében az 1910 és 2000 között eltelt évtizedben. *Demográfia*, 47(1–2), 64–78.
- Zeller Gy. (1988). Előszó. In *Tanulmánykötet Hoóz István tiszteletére* (1. o.). Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar.